

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНА ХАРАКТЕРИСТКА СУБСТАНТИВНИХ ТЕРМІНІВ КОРАБЛЕБУДУВАННЯ В НІМЕЦЬКІЙ, АНГЛІЙСЬКІЙ, УКРАЇНСЬКІЙ ТА РОСІЙСЬКІЙ МОВАХ

Здійснено структурно-семантичне дослідження субстантивних термінів кораблебудування в німецькій, англійській, українській та російській мовах. Семантична класифікація термінологічного корпусу в усіх мовах дозволила виявити 12 семантичних груп, кожна з яких має певний набір структурних одиниць. Для кожної мови наведено кількісні дані, які дозволяють встановити продуктивність семантичних груп і структурних моделей СТК.

Ключові слова: субстантивний термін кораблебудування, семантична група, спосіб утворення, продуктивність, терміносистема.

Дан структурно-семантический анализ субстантивных терминов кораблестроения в немецком, английском, украинском и русском языках. В семантическом отношении во всех языках было выявлено 12 семантических групп, каждая из которых обладает определенным набором структурных единиц. Для каждого языка представлены количественные данные, свидетельствующие о продуктивности семантических групп и структурных моделей.

Ключевые слова: субстантивный термин кораблестроения, семантическая группа, способ образования, продуктивность, терминсистема.

The article deals with the comparative semantic and structural analysis of shipbuilding terms in German, English, Ukrainian and Russian. According to the results of semantic analysis 12 semantic groups are found, which are realized with the help of different structural units. Due to the quantitative analysis the frequency characteristics of the structural units and semantic groups have been identified in all these languages.

Keywords: substantive term of shipbuilding, semantic group, the way of word-formation, productivity, terminological system.

Вступ. У сучасній лінгвістиці увагу багатьох українських (І. С. Квітко, Т. Р. Кияк, І. В. Котеленець, С. В. Дружб'як, М. В. Веклинець та ін.) і зарубіжних (В. В. Виноградов, Г. О. Винокур, М. Н. Володіна, В. Г. Гак, Т. М. Канделаки, О. О. Реформатський, Н. Fluck, G. Rölke та ін.) вчених приділено проблемам термінотворення, визначенню спільних і відмінних тенденцій у розвитку різних терміносистем. *Метою* даного дослідження є вивчення загальних закономірностей формування термінологічної системи кораблебудування і встановлення спільного та відмінного у семантиці та способах її організації в різноструктурних мовах.

Сьогодні у лінгвістиці існують різні визначення таких понять, як «термінологія» (або терміносистема) та «термін». Ми поділяємо думку тих вчених, які вважають, що термінологія – це система номінативних засобів мови для позначення спеціальних понять (О. В. Суперанська, Н. В. Подольська, Н. В. Васильєва). Щодо стосується поняття *термін*, то тут існує два різних підходи до його визначення: структурно-субстанційний та функціональний [18, с. 6]. На думку прихильників першого підходу (Д. С. Лотте, Т. Л. Канделаки та ін.), термін – це особливе слово, яке протиставляється за своєю семантичною і граматичною структурою загальноживаному [18, с. 6]. Прибічники другого підходу (Т. Р. Кияк,

Б. М. Головін, В. М. Лейчик, Г. О. Винокур, В. Г. Гак та ін.) наполягають на тому, що термін – це не особливий тип лексичної одиниці, а особливе використання лексичної одиниці незалежно від того, якою частиною мови це слово репрезентовано, тобто це – функція, вид використання [16, с. 7]. Проте практично всі вчені сходяться на думці, що основними функціями терміна є номінативна, дефінітивна, акумулятивна та комунікативна функції.

Термінологія кораблебудування не була предметом спеціального комплексного зіставного дослідження, хоча вона постійно оновлюється новими термінологічними одиницями, виявляє певні взаємозв'язки як із загальнонавчальною лексикою, так із іншими терміносистемами, що і зумовлює актуальність пропонуваної роботи.

У статті досліджено структуру та семантику субстантивних термінів кораблебудування у двох германських мовах (англійська та німецька) та у двох слов'янських мовах, що до теперішнього часу не було предметом спеціального дослідження.

Об'єктом дослідження є термінологічна система кораблебудування, а предметом – семантика та структура субстантивних термінів кораблебудування в англійській, німецькій, українській та російській мовах.

Матеріалом дослідження є суцільна вибірка термінів кораблебудування із словників німецької, англійської, української та російської мов, із інтернет-джерел і журналів. Загальний обсяг вибірки складає 11 227 одиниць (нім. – 2 871 од., англ. – 3 181 од., укр. – 2 484 од., рос. – 2 691 од.).

Семантична класифікація СТК. Семантичну класифікацію субстантивних термінів кораблебудування (СТК) у зіставлених мовах здійснено на основі подібності позначуваних ними предметів та явищ. Це дозволило виявити у досліджуваному термінологічному корпусі лексичних одиниць 12 семантичних груп (див. табл. 1).

Таблиця 1.

Семантичні групи СТК в англійській, німецькій, українській та російській мовах (%)

Семантичні групи СТК	Німецька	Англійська	Українська	Російська
1	2	3	4	5
1. Частина корпусу судна	969 (35)	1057 (35,8)	558 (24,2)	729 (27)
2. Типи та види суден	372 (13,5)	525 (18)	189 (8,2)	185 (6,9)
3. Процеси кораблебудування	328 (12)	142 (4,8)	376 (16,3)	422 (15,7)
4. Секції та приміщення судна	242 (9)	374 (12,5)	98 (4,2)	83 (3)
5. Предмети та процеси, пов'язані з обшивкою та фарбуванням судна	188 (7)	146 (5)	40 (1,7)	71 (2,7)
6. Суднове і палубне обладнання	188 (7)	251 (8,5)	345 (15)	283 (10,5)
7. Суднові характеристики	176 од. (6,5)	239 од. (8)	341 од. (14,8)	411 од. (15,5)

8. Технічні засоби судна	109 од. (4)	46 од. (1,5)	48 од. (2,1)	50 од. (1,9)
9. Предмети та процеси, пов'язані з трубопроводом і системою вентиляції судна	93 (3,3)	33 (1)	59 (2,5)	60 (2,2)
10. Енергетичні установки судна	44 (1,6)	96 (3,2)	141 (6,1)	272 (10,2)
11. Предмети та процеси, пов'язані з випробуванням судна	37 (1,3)	4 (0,1)	10 (0,4)	13 (0,5)
12. Суднові системи	24 (0,8)	37 (1)	94 (4,1)	106 (3,9)
Усього:	2 763 (100)	2 950 (100)	2 299 (100)	2 685 (100)

Продуктивність виявлених семантичних груп неоднакова. В усіх мовах найвищу продуктивність виявляють СТК на позначення частин корпусу судна: (англ. – 1057 од.; нім. – 969 од.; укр. – 558 од.; рос. – 729 од.), пор.: англ. *hull* ‘корпус’; нім. *Heckknick* (m) ‘підзор корми’; укр. *днище*; рос. *борт*.

Друге місце за продуктивністю в германських мовах посідають СТК на позначення різних типів і видів суден (англ. – 525 од.; нім. – 372 од.), пор.: англ. *trawler* ‘траулер’; нім. *Kielschiff* (n) ‘кильове судно’, а в українській та російській мовах – СТК, що номінують різні процеси кораблебудування (укр. – 376 од.; рос. – 422 од.), пор.: укр. *період блоковий, комплектація, вимір*; рос. *судокорпусостроение, сборочно-монтажные работы, отделка*. Додамо, що у німецькій мові СТК на позначення різних процесів кораблебудування посідають за продуктивністю третє місце (328 од.). Наприклад: нім. *Eckschweißung* (f) ‘кутове зварювання’. В англійській мові третє місце за продуктивністю мають СТК на позначення секцій та приміщень судна (374 од.). Наприклад: англ. *hold* ‘трюм’.

В українській мові третю сходинку за ступенем продуктивності виявляють СТК, які позначають суднове та палубне обладнання (345 од.). Наприклад: укр. *ехолот; якір кормовий; конденсатор*. У російській мові група СТК на позначення суднових характеристик є третьою за продуктивністю (411 од.). Наприклад: рос. *обтекаемость, водоизмещение, мореходность*

Способи утворення СТК. СТК порівнюваних мов утворюються в цілому одним із 10 способів (див. табл. 2). Зіставлявані мови відрізняються одна від іншої за набором реалізованих у кожній із них способів словотворення та ступенем продуктивності даних способів.

Таблиця 2

Способи утворення СТК в англійській, німецькій, українській та російській мовах (%)

№ п/п	Спосіб утворення СТК	Приклади	Кількість СТК			
			англ.	нім.	укр.	рос.
1.	СТК-словосполучення	англ. <i>poop anchor</i> нім. <i>die äußere Verplattung</i> укр. <i>антена суднова</i> рос. <i>высота борта</i>	2519 (79,2)	179 (6,2)	1991 (80,05)	2148 (79,8)

2.	Суфіксальні СТК	англ. <i>carrier</i> нім. <i>die Abteilung</i> укр. <i>кромка</i> рос. <i>мостик</i>	210 (6,6)	137 (4,8)	112 (4,3)	146 (5,4)
3.	СТК-композити	англ. <i>bridgework</i> нім. <i>die Bauweise</i> укр. <i>суднопостачальник</i> рос. <i>киль-блок</i>	209 (6,6)	2353 (82)	96 (3,9)	109 (4,1)
4.	Кореневі СТК	англ. <i>ship</i> нім. <i>das Modell</i> укр. <i>бік</i> рос. <i>палуба</i>	185 (5,8)	76 (2,7)	218 (8,9)	208 (7,7)
5.	СТК-конверсиви	англ. <i>tug</i> нім. <i>das Einrústen</i>	23 (0,7)	9 (0,3)	–	–
6.	СТК-абревіатури	англ. <i>U-bow</i> нім. <i>das U-Boot</i> укр. <i>СПП</i> , рос. <i>ГТУ</i>	16 (0,5)	49 (1,7)	21 (0,9)	37 (1,4)
7.	Префіксальні СТК	англ. <i>underdeck</i> нім. <i>das Vorschiff</i> укр. <i>нівбімс</i> рос. <i>моноблок</i>	10 (0,3)	15 (0,5)	7 (0,3)	5 (0,2)
8.	СТК, утворені за допомогою основовакладання	англ. <i>shipbuilding</i> нім. <i>Zweimaster</i> укр. <i>криголам</i> рос. <i>химовоз</i>	8 (0,3)	14 (0,5)	21 (0,9)	16 (0,6)
9.	Префіксально-суфіксальні СТК	нім. <i>das Gehäuse</i> укр. <i>укосина</i> рос. <i>укосина</i>	–	4 (0,1)	1 (0,05)	3 (0,1)
10.	СТК імпліцитної деривації	нім. <i>der Ablauf</i> укр. <i>відсік</i> рос. <i>отсек</i>	–	35 (1,2)	18 (0,7)	19 (0,7)
	Усього:		3 181 (100%)	2 871 (100%)	2 485 (100%)	2 691 (100%)

Лише в німецькій мові реалізовано усі 10 способів утворення СТК. Українська та російська мови, як мови синтетично-флективного типу, характеризуються наявністю 9 способів утворення СТК (за винятком конверсії). Їм поступається за кількістю способів утворення аналітична англійська мова (8 способів, за винятком імпліцитної деривації та префіксально-суфіксального способу).

В англійській, українській та російській мовах найбільш продуктивно СТК утворюються за моделями словосполучення (англ. – 2 519 од.; укр. – 1 991 од.; рос. – 2 148 од.), що для німецької мови є менш типовим способом, хоча він і посідає четверте місце за кількістю похідних (179 од.). Пор.: англ. *bearing bar* ‘опорна балка’, *ship design data* ‘проектні характеристики судна’; нім. *durchgehender Aufbau* ‘неперервна надбудова’, *Gerippe des Schiffes* ‘остов [кістяк] судна’; укр. *ніс судна*, *довжина корпусу судна*; рос. *капитанская часть*, *базисный надводный борт*.

Найбільш численними у німецькій мові виявилися СТК-композити (2 353 од.), що віддзеркалює характерну для німецького словотвору тенденцію до слововакладання [21; 22]. Наприклад: *Runddeck* (n) ‘кругла корма’, *Fischraum* (m) ‘рибний трюм’, *Bodenseitenträger* (m) ‘днищевий стрингер’.

Додамо, що в англійській, українській та російській мовах словоскладання у сфері СТК є менш розповсюдженим способом утворення (третє місце в англійській мові, та четверте місце в українській та російській мовах). Пор.: англ. *cargo-ship* ‘вантажне судно’, *deer-tank* ‘дїптанк’; укр. *мідель-штангоут*, *нафтосмітте-збірник*; рос. *блок-модель*, *полупереборка*.

Структурно-семантичний аналіз терміносистем кораблебудування в німецькій, англійській, українській та російській мовах дозволив зробити такі висновки:

1. Аналіз семантичної організації терміносистеми кораблебудування в чотирьох мовах дозволив виявити 12 семантичних груп, проте їх продуктивність у цих мовах не однакова (див. п. 5 та табл. 1).

2. У німецькій мові СТК утворюються за десятьма структурними типами, найбільш продуктивними з яких є СТК-композиції. В українській та російській мовах СТК репрезентовані дев’ятьма структурними моделями, а в англійській мові – вісьмома, при цьому в цих трьох мовах найбільш продуктивним виявився тип СТК-словосполучення.

3. Слов’янські мови (російська та українська) виявляють велику схожість не тільки в певному наборі структурних типів СТК (по 9 способів у кожній мові), але й у ступені їх продуктивності. Германські мови (німецька та англійська) помітно відрізняються одна від одної не тільки кількісним набором структурних типів, але й їх продуктивністю, що пояснюється більш високим ступенем синтетичності у німецькій мові, і навпаки, більшою аналітичністю англійської мови.

Бібліографічні посилання

1. **Авакова Л. А.** Структурно-семантический и функциональный анализ терминосистемы «Шахматы»: автореф. дисс. ... филол. наук : 10.02.01 «Русский язык» / Л. А. Авакова. – Майкоп, 2006. – 21 с.
2. **Барт М. В.** Словообразовательные модели современного русского компьютерного жаргона: автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.01 «Русский язык» / М. В. Барт. – Курск, 2010. – 21 с.
3. **Брагіна Е. Р.** Структурно-компонентний аналіз термінів кібернетики в англійській мові у зіставленні з українською та російською: автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.15 «Загальне мовознавство» / Е. Р. Брагіна. – Донецьк, 2001. – 18 с.
4. **Веклинець М. В.** Структура і походження сучасної української психологічної термінології: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 «Українська мова» / М. В. Веклинець. – К., 1997. – 24 с.
5. **Винокур Г. О.** О некоторых явлениях словообразования в русской технической терминологии / Г. О. Винокур // Труды МИФЛИ. – М., 1939. – Т. 5. – С. 3–35.
6. **Володина М. Н.** Когнитивно-информационная природа термина (на материале терминологии средств массовой коммуникации) / М. Н. Володина. – М.: Изд-во МГУ, 2000. – 128 с.
7. **Гак В. Г.** Асимметрия лингвистического знака и некоторые общие проблемы терминологии / В. Г. Гак // Семиотические проблемы языков науки, терминологии и информатики: материалы симпозиума. – М., 1971. – Ч. 1. – С. 68–72.
8. **Дружбяк С. В.** Термінотворча динаміка фахової економіки: структурно-семантичний та функціональний аспекти (на матеріалі лексикографічних джерел і сучасної періодики Німеччини): автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 «Германські мови» / С. В. Дружбяк. – К., 2010. – 20 с.
9. **Канделаки Т. Л.** Семантика и мотивированность терминов / Т. Л. Канделаки. – М.: Наука, 1977. – 168 с.
10. **Каращук П. М.** Словообразование английского языка / П. М. Каращук. – М.: Высш. шк., 1977. – 30 с.
11. **Кияк Т. Р.** Прагматичні аспекти стандартизації української термінології / Т. Р. Кияк // Мовознавство. – 1993. – № 1. – С. 35–38.

12. **Козак Л. В.** Українська електротехнічна термінологія (словотвірний аспект) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 «Українська мова» / Л. В. Козак – К., 2002. – 19 с.
13. **Котеленець І. В.** Лексико-семантична характеристика німецької терміносистеми тваринництва : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 «Германські мови» / І. В. Котеленець. – К., 2002. – 20 с.
14. **Крючкова Н. Н.** Лексико-семантические, словообразовательные и структурные особенности экотерминов в русском и немецком языках : автореф. дисс. ... канд. філол. наук : 10.02.19 «Теория языка» / Н. Н. Крючкова. – Краснодар, 2006. – 24 с.
15. **Лотте Д. С.** Основы построения научно-технической терминологии: Вопросы теории и методики / Д. С. Лотте. – М. : АН СССР, 1961. – 160 с.
16. **Литвинко О. А.** Словотвірні та семантичні характеристики англійської термінологічної підсистеми машинобудування : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 «Германські мови» / О. А. Литвинко. – Харків, 2007. – 19 с.
17. **Литвиненко Г. И.** Способы словообразования как фактор системности в терминологии (на материале терминов химического машиностроения) / Г. И. Литвиненко, А. Н. Дядечко // Вісник СумДУ. Серія Філологія. – 2007. – № 7, т. 1. – С. 142–150.
18. **Сліпецька В. Д.** Англomовна термінологія штучного інтелекту в контексті інших терміносистем (досвід лінгвостатистичного аналізу) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 «Германські мови» / В. Д. Сліпецька. – К., 2008. – 20 с.
19. **Суперанская А.В.** Общая терминология. Вопросы теории / А. В. Суперанская, Н. В. Подольская, Н. В. Васильева – М. : Наука, 1989. – 246 с.
20. **Ярова Л. В.** Російська морська термінологія судноводіння (лінгвістичний аналіз) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.02 «Російська мова» / Л. В. Ярова. – Дніпропетровськ, 2000. – 21 с.
21. **Fleischer W.** Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache. 2. Auflage / W. Fleischer. – Leipzig, 1971. – 318 S.
22. **Deutsche Wortbildung.** Typen und Tendenzen in der Gegenwartssprache. Vierter Teil. Ortner L., Wellmann H., Maria Pümpel-Mader, Gärtner H. Substantivkomposita. – Berlin, 1991. – 863 S.

Список джерел ілюстративного матеріалу

23. **Лысенко В. А.** Современный англо-русский морской технический словарь. Более 74 000 терминов / В. А. Лысенко. – К. : ООО «ИП Логос», 2005. – 608 с.
24. **Шарков В.А.** Немецко-русский словарь по судостроению и судоходству. Ок. 40 000 терминов / В. А. Шарков, А. Е. Эдельберг. – М. : РУССО, 1995. – 640 с.
25. **Російсько-український словник термінів з суднобудування** / під ред. О. І. Кротова. – Миколаїв : УДМТУ, 1999. – 203 с.
26. **Словник морської термінології** : (Рос.-укр. з англ. відповідниками). Близько 600 термінів та 15 000 словосполучень / Торшина Л. М., Полупанова Н. В., Павленко Л. В. та ін. / наук. ред. Неровня Н. М. – К. : Видавничий дім «KM Academia», 2000. – 282 с.

Надійшла до редколегії 15.02.13